This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगणेशायनमः ॥ श्रीगुरुभ्योनमः ॥ श्रीसरस्वत्यैनमः ॥ श्रीकृष्णस्वामिनेनमः ॥
सीतालक्ष्मणसमासक्तं रामवक्त्रं हृदिस्थितम् ॥ स्मरन् ... ॥ १ ॥
श्रीमत्सुमुरस्य ... रामचंद्रप्रभोः कृता ... व्याख्यानं क्रियते स्फु
टं ॥ २ ॥ तत्र प्रथमवृत्तं ॥ त्वयीति ॥ हे राम ... त्वयि सद्भूतानि ... विमुखेऽन्नु ...
सती ... नाराघ्यनन्यादिस्पर्धः ॥ ... त्वयि मखमुख्येमरवेषु ... तेषु म

॥ ... ॥ श्रीराम ॥ त्वयि विमुखेव मखमुख्येसख्येनान्यस्य कस्यजिवामि ॥

स्येप्रयानेयतो ह्वै ... रितिश्रुतेः ॥ ... एवं ...
विहायान्यस्य कस्य देवतांतरस्य सख्यमुर्भवः ॥ सख्यं ते न सख्येनानुकूल्येनजीवामिन
जीविष्यामि ॥ वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वेति भविष्यद्वर्तमानसामीप्येलट् ॥ नव
सख्येनैवजीवामीतिद्वितीयजीवामिपदस्यार्थः ॥ ... जीवामितु पुनः ... दपि

KKSU LIBRARY
RAMTEK
441 106
M 1114
Dist. Nagpur

Acc. No: ~~2555~~ M 1114
Title: - रामार्या
Author: - मुद्गलभट्ट
Subject: - ~~स्तोत्र~~, काव्य
Pages: - ~~30~~ 29

Checked 2012

1

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वसनाशनमात्रजीवनाः सर्वे प्राणिनः भवंतीति शेषः ॥ सर्वप्राणिनां त्वमेव योगक्षेमनिर्वाहकः भ
क्तानां योगक्षेमनिर्वाहकस्तत्र किमु वक्तव्यं ॥ यद्वा जीवाभित इति मुख्यपोषे भवतार्पितं मि
तं परिमितं वसनाशनमात्रं वसनाशनमेव वसनाशनमात्रं ॥ मात्रं कार्त्स्न्येऽवधारणे समं ॥
यस्य ॥ यावदुपयुक्तं तेन जीवनं प्राणेन प्राणरक्षणं येषां ते तथा सर्वे जीवाः प्राणिनः भवंति
त्वस्य जीवनोपायं कुर्वंति ॥ इतरेभ्यो यत्किंचिद्दातुमशक्ताः ओघिभ्यः सावादतस्तेषां सत्

॥जीवाभितु भवदर्पितवसनाशनमात्रजीवनाः सर्वे॥२॥

सख्येन मम जीवनं न भवेत् तत्सख्येन न भवेदेव ॥ त्वया मम सख्यमेवादौ कथमिति चेत्तन्न ॥ द्वा सु
पर्णा सयुजा सखाया समानं वृक्षं परिषस्वजाते ॥ तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्यो अ
भिचाकशीति ॥ इति श्रुतिप्रसिद्धमित्यर्थः ॥ श्रीराम त्वत्सख्येन भजनेन न यज्जीवनं
तदहे जीवनं भगवद्भक्तादिसख्येन सेवनेन यज्जीवनं तदेव जीवनमिति तात्पर्यं ॥१॥

ननु हे मरुद्राम अहं न पश्यामि लक्ष्मणं नम्रकोणमित्राणि वेद्मि एवं सति मां वानुकूल्यं कुर्मिति चेन्नत्रा
ह ॥ परितः पश्यसीति ॥ हे रामचंद्र त्वं परितः समंताज्जगत्स्वरूपमसि जगत्सर्वं पश्यसीत्यर्थः ॥
अखिलः परितः समयानिकषाहास्तु योगेऽपि द्वितीया परितः सर्वतः सर्वतश्च शृणोषीत्यर्थः ॥
परितः समंतात् जगद्विज्ञानासि सर्वं जगद्विजानासीत्यर्थः ॥ अपाणिपादो जवनो ग्रहीता
पश्यत्यचक्षुः स शृणोत्यकर्णः स वेत्ति वेद्यं न च तस्यास्ति वेत्ता तमाहुरग्र्यं पुरुषं महांतं

परितः पश्यसि परितः शृणोषि विपरीतो जगद्विजानासि ॥ मां राम किं तद्दत्तेन शरणे विन
नीक्षसे न वावेक्षसि ॥२॥

मिति श्रुतेः ॥ हे राम एवंभूतस्य तत्तस्मात्कारणात् इतः श्रोत्रं पर्यंतः ॥ शरणे मम चालंब्य शरण
रसमुक्तं किं प्रार्थनारूपां नम्रशीर्षोऽपि तु न शृणोषीत्यर्थः ॥ यद्वा यः सर्वं पश्यति पुनः शृणोति नस
र्वेभ्यो भूतेभ्योंतरः पश्यं सर्वाणि भूतानि न विदुर्यस्य सर्वाणि भूतानि शरीरं यः सर्वाणि भूता
न्यंतरो यमयत्येष त आत्मांतर्याम्यमृत इति श्रुतेः सोऽपि तनस्य विश्वस्यांतर्याम्येव त्व
मानस्य मम वाक्येनि स्वमानमन्यत किं मां न वीक्षसे किं न वेत्स्यपि तु वेत्सीत्यर्थः ॥ सर्वज्ञत्वादिति
भावः ॥२॥७

2

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ननु लौकिकदृष्टांतेन त्वं मां न जानासि वा मम हृत्सं जानामी चेत्तत्राह ॥ जानातीति ॥ सार्वज्ञे मे अल्पः दरिद्र
जानाति ॥ अल्पेज्ञः न जानातीत्येतत्सुत्थमनुपपन्नं ॥ उचितयोग्यं सकलकामविषये स्वरूपसर्वज्ञत्वाभावो
जानाति भूपमल्पो नाल्पं जानातीत्यपर्येमि सेतनू ॥ उचितं सकलं वित्ते सर्वज्ञे हृद्यः कृपणश्लाघ्यं ॥ ३ ॥
हित्यर्थः ॥ सर्वज्ञे हृद्यः इदं सकलं वृथं श्लाघ्यं न श्लाघ्यमित्यर्थः ॥ किंतु सर्वज्ञत्वास्वकलानुसंधानं त्वया
गम्यमिति भावः ॥ ३ ॥ पुनरपि लौकिकदृष्टांतमाश्रित्याह ॥ अर्थिनीति ॥ अर्थिनि याचके लिप्सावह्नरथ
प्राप्तिस्मे छाविलसत्यापि न भवति ॥ दातरि दित्सा तु दातुमिच्छा तु दूरतो पास्ता दातरि दानेच्छा
॥२॥ नास्तीत्यर्थः ॥ लौकिकदृष्टांतेन तु कृपणकृपा संभवति ॥ दातुः कृपणत्वादिति भावः ॥ किंतु ॥३॥

॥ अर्थिनि विलसति लिप्सा दातरि दित्सा दूरतो पास्ता ॥ आस्तां कृपणकृपेयं रमा
॥ पते रामनोचिता भवति ॥ ४ ॥

कृपणकृपेयमास्तां न संभवति ॥ कुतः हे रमापते इति हेतुगर्भं संबोधनं लक्ष्मीपतित्वाद्
लोके दार्यात्यंत्किगुणयुक्ते भवतिह यि कृपणकृपा नोचिता ॥ न योग्या रमापतित्वात्त्वद् कृपण
कृपा न संभवतीति भावः ॥ ४ ॥

इदानीं लौकिकदृष्टांतेनोपालंभयन्प्रार्थयति ॥ अपि रंकमिति ॥ रंकं दरिद्रं पितरं संग निष्ठे गी
कः उत्संगस्थ चिन्हयोरंक उत्सगः ॥ उत्संगे स्थितो बालः किंचित् प्रियं प्रार्थयमानः स्वेष्टप्रार्थि
तं नाद्याद् अपि पितुर्लभते उद्दतु दृष्टं ग्रहतं अथवा कृष्ट कैश्चित्स्यर्थः ॥ कृष्ण तु लक्ष्मी नेष्ट ॥

अपि रंकमंकनिष्ठः प्रार्थयमानो ऽर्भको लभते नेष्टं ॥ कृष्ण त्वं जगदुद्भव भवदंकगतो लभे न
॥ नेष्टं वत ॥ ५ ॥

जगदुद्भव उद्भवस्तस्मादिति उद्भवः ॥ उत्पत्तिकारणं जगत उद्भव इति विग्रहः ॥ अत्र प्रमाणं ॥
यो देवानां प्रभवश्चोद्भवश्चेति श्रुतेः ॥ हे जगदुत्पत्तिकारण भवदंकगतः उत्संगगः ॥ अहं मम
इष्टं भवत्सान्निध्यलक्षणं भवतः न लभे न प्राप्नोमि हन्त कष्टं गहनमित्यर्थः ॥ ५ ॥ इदानीं नियम्य निया
मकभावेन प्रार्थनां करोति ॥ आज्ञापाशे निबद्धमिति ॥ आज्ञैव पाशः आज्ञापाशः तेन निबद्धं का
रागारे निहितं कारागारे कारागारस्य घोरत्वं लवरेखारीरे निहितं ग्रस्तं । लोके योऽसंतापरा
धीनं वध्यो कारागारे क्षिप्यते तद्दुःखकरत्वादित्यर्थः ॥ हे राम मम त्वत्स्मात्कालेवरलक्षण
कारागारात् त्वं मां यदि न मोचयसि तर्हि निष्ठुरः यसि लहिस्या सनेव मेव अनंकृकुरुष्व ॥ हे मन

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

जीवनोपायं कुर्वीरच्छ्रुतः ॥ तर्वं भजनानुसंधानेनैव ममजीवनं जीवनसाधनं तापधामभवेष्टलितपा
७॥ आत्मा पात्मा निवद्धं कारराग्माईकुलेवरे निहितं॥ पिदिनमोचयसि मां हंकुरुतर्हिरवा॥
॥ समेवमस्ट निं॥८॥
कमेव संपादयेति भावः॥ पुनरपि प्रभुमुपालंभयति॥ अनुचितमिति॥ हे राम तावदिदमेवानुचि
तमेवादो॥ किं तन्नयच्छ्री मद्वारि स्थितोप्यहं दीनः सर्वसंपत्तिपरिपूर्णस्य भगवतः सन्निधौ स
॥३॥ वकालेन स्थितोप्यहं दीनो न वा प्रकाम एवेति हे राम त्वं सेवकस्यापि मम तदनुमानं पीनाव ॥३॥

॥ अनुचितैमेवादो श्रीमद्द्वारि स्थितोप्यहं दीनः॥ व्यपयपति कृपयं न हि त्वामम वै॥
मि द ॥ यत्निस्तदनुमानवाधीना॥७॥

तिस्तदनुईश्वरस्वरूपात्तु दीनाये मानवास्नैस्त दानापीनाहीनेस नेवस्तेत्राणेनोःभ्र
मम त्वचनीयसंज्ञायां तुयोगेनदितिद्वितीया॥ मनुष्याधीनजीवनत्वं तानव्यपयति
तु मजीवनचिंतां नकुरोषी सनुचितमिति भावः॥७॥ श्रीरामचंद्रायनमः॥७

स्वपिनात्ममनो चित्तं घोपले॥ ननु त्वदभाग्य वशाद्दं हसमालने स्वचमङ्क्रिनप्रार यामीति
चेत्तहि जितं जितं मेद्भाग्यमहिम्ना येन त्वत्ता नष्टि सम यो पिहं व्रत सागरलेम्नु चितपथे
पदं कृरितो मिनेतद्योग्यं भगवत स्तवेम पालं भोक्ष्य॥ यद्वा तवनायं दोषः पन्मामु
पेक्षसे किंतु ममैव दोषादोषापेक्षेत्याह॥ सर्वं पालेन भ्रमपरस्या पितवेपक्ष्ये मतापिशांतिः
र्किं मांनुसिल ध्यामाय हच॥ भक्तिमेहं हैतं किं मा मि ति समरस्तपदं किं क्षेपे॥ इतिसमासः॥
अनेकं रदोषयुक्तत्वात्कुत्सितं मां विहायसर्वत्र स्फुरत्ति तिपुक्तमेव॥ यथा श्रालस्णायगं
दधादिस्सस्मेः॥ दुर्गंधस्थलाणयन दयमिति विशेषविषये दुर्गंधस्थले न प्रवर्तते तद्वत्
यद्वाकृपाणदिदिस्समये सामान्यं जातिः विशेषेविशेषनामे व्रूपदार्थपरिहस्य उपहले
क्षणमेतत्तु समवाया ज्ञयोः ज्ञानाधिकरणत्वापोपपत्तेः॥ तस्मादेव दोषान्तु विशेष
दीन विहाय सर्वत्रान्यत्र द्रव्यादौ स्फुरत्ति तद्वत्॥ तेषां सिद्धांते विशेषादिपुजातिर्नास्ति॥
ति रुचौ खलिः व्यत्नोमदोषैः वेदसौदा सिन्ध्यंन तवात्र कृष्णदपराधः॥ उक्तं च॥ कल्याण
गुणेरपवालवायं न त्तमचारोमयि त्वं करीयः॥ मम्मैराजेमांतरपालकानां विपाक विस्फु

5

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

र्मेपुरप्रसह्यः इतित थापितवद्ध रिलुंठते स्तु चित्तविलपंते दीनं मां महादेषाकरमपि स्वै
स्वमहिम्ना दोषापनयनीयपालय ईश्वरहातुं परं तु नान्याधीनं कुर्विति भाव ॥ २ ॥ न
नुत्वमपराधराज्ञीरसि सतस्ते वोपेक्षेति चैत्तदर्थं नोपेक्षोचितेति वदति ॥ यदि
पुनरपराधानामिति ॥ यदि पुनर्मम अपराधानामविनयानां कोटिभिः समुद्रैः
॥५॥ जलविषादं मनसि क्रोधं समाधासि नेनैदं उचितं तव दयालुत्वादि सर्थः ॥ हे ॥६॥

॥ यदि पुनरपराधानां कोटिभिर्जलर्विषादमायासि ॥
॥ पत्ताडितापि बाले रुष्यति किमपीह मानुषी हि जननी ॥ ६ ॥

राम प्राकृतलोकेपि बालैः जननी पत्ताडितापि पदाहतापि किं रुष्यति अपि तु
बहुतास्तुष्यति रूपान्तरेणास्तनपानादिकार्यस्येव ॥ मानुषी सती त्वं तु देवोसि ॥
अतोउपेक्षाकरणं नोचितमिति भावः ॥ ६ ॥ श्रीरामचंद्रनमो नमस्ते ॥ ७ ॥ ७ ॥
ति

इदानीमस्मिन्नपराधिन्मयि गीर्वाण्या तमममक्रोवापराधइति एवं लक्ष्मीयीति ॥ हेराघवलक्ष्म्यं
चंद्रुसमस्त हि ॥ नवाय क्रोपः निर्दिपत्व्यं जक्रत्वएः क्लेनमदपराधेनेनिवद्देहे दुम्न
रश्रेतवद्दूर श्रपद्योः ञपयोयदि संसेनवदसि चान्यथा गदसि लक्कोप्यपराधानां
त्वीन्यस्थावदनेनकर्त्तव्यमिति भावः ॥ मातुः वशिष्ठानीकुरु म्रपक्षरिहयदत्त्व
श्रपदयोरेव ग्रापथ्यः किमितिचेत ॥ मा ८ लेहणमातामथे युरू एणमाहांबाकीष्टादी
क्रोपोयं ७ अथि वदराघव तर्थं क्रीन मेपराधेन ॥ शापयस्ते दारासेदरश्रपदयोर्यदं स्थपूषे
नामाहामनंगीरुसापदेरणपितृदत्ते र घसेवाहालोस्वी कृतलान्तु ने नमैपरिनि
ष्ठिलोपाजीवलोकाभ्यक्करणेम सादिरूपे ५ मुर्वं पिय न्नराज्योदत्तरश्रम्यार्थे संस
न्नरज्यादि वैष्णवो रामस्त्व अरणपोः शापप्ये दत्तेनान्तलवदिष्यति इसारामनैं
सर्थः ॥ जो केपि पुत्रस्यापितुः शापृथ्य व्यवहारः प्रसिद्धः ॥ ९ ॥ ७ ॥ नमः पुराणपुरु
षोत्तमायनमोहरिहरहिरण्यगर्भेभ्यो यासवाल्मीकृतरूपरानारेभ्यो नमः ॥ ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इदानीं सर्वस्मरूपा दयालुत्वात्मम मस्तके रामानू हस्ताद्यावै स्वयं कर्तव्येति प्रार्थयति ॥
मामिति ॥ हे राम अहमस्मिन् संसारे मां कृपणं अनाथं दरिद्रं मनन्यस्वामिनं क्लेशै
र्व्याप्तं क्लेशास्तु पंचगणास्त्वोक्ताः अविद्याऽस्मिता रागद्वेषाभिनिवेशाः पंचक्ले
शैर्व्याप्तं चित्ते रमेश रमापते कथंभूतैः क्लेशैः निःशेषैः समग्रैः क्लिष्टं मां

॥ ६ ॥

॥ मामिह कृपणमनाथं क्लेशैर्व्याप्तं रमेश निःशेषैः ॥
॥ लोलकुंजपदमस्तकमवलोकय कृपया स्थितोसि लहरीशं ॥१२॥

लो । लकुंजपदमस्तकं सा कृपया भव नितां स्थामिशं तन्मिश्चर्थः ॥ एतावद्धर्मां
मामवलोकय कृपया स्थितोसि लहरीदयानिधेः इदलवनोचितमिति भावः ॥ कि
चिदेवं याचकः पतेचि पा । व्याकुलशरीरं मां दृष्ट्वा लक्ष्मीभव स्वान्तं द
याकोमलवनोचितमिति प्रार्थना न सरेन्नाथ रच्यपामासुरिति ॥११॥ ७॥

६॥

ननु मयि दयालुत्वं कुतो वगतमित्याशंक्याह करुणाकर इति ॥ हे राम करुणाकर रुद्राक्षाधि
रुद्रमालाल हरेण माला समूह प्रदानेन दयाकरे त्रिपुरारणे प्रसिद्धा सारथ्यं रथान्दिग
दनेनोपयानति बाहुल्लुमरामथ्या उलिमुरुहा हितिभावः ॥ बहुवचनालपोऽस्मा
याहि यिलुमरिम्यो स्तोसां बकुहावितिति ॥ अतो करुणागतमेति कृपणमसंतं
का
॥ करुणाकर रुद्राक्षाय नरथेरुपयालिविरुद्रमालाने ॥
॥ शरणागतमेति कृपणं किं मां समुपेक्षसे रघुत्तंस ॥१२॥
कृपणं स्वकृपानर्हं ॥ यो वाग्गर्येनिरदक्षरभविद्या उस्मालो भवेति कृपा
णमिति स्मृतेः ॥ एतावद्धर्मादे रघुत्तंस रघुकुलपरंपरा किमुपेक्षसे उपेक्षां क
रोषीति ॥१२॥ करुणादिलक्षणेनां बाहुल्याच्युतिस्मि त्रिपुरारणगतलोद्यम
यि करुणावश्यं कर्तव्येति प्रार्थयति ॥ कुविति ॥ हे राघव यस्मादहमेवं भूतस्त

6

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ह्मतोमपिदीनेनाथेकरुणांकुरु॥ किं विधेमपितां शरणमापन्ने शरणागते
मयिकरुणांनकरोषिचेत् शरणागतवत्सलइतिविरुदंते व्य दि
वि: अस्तु तं जहीहि त्यजेत्यर्थः॥ ओहो ब्रूमो॥ असाद्गुतो लोहित्यो च हावि
निसर्गेण लही हि रूपत्वेयं॥१३॥ श्रीमेषुमणिप्युनितिरस्कृतमोर्करघुकुलं॥

॥७॥ ॥कुरुराघवकरुणांमयिदीनेऽहं शरणमापन्ने॥ शूर॥ ॥७॥

॥शरणागतवत्सल इति विरुदं तं जहीहि वा विरुदं॥१३॥

इदानीं स्वयेवं वाच्यं सेवाविनामयाकुस्यापि चिन्हमपि न दीयत इति चेत्तत्र दर्थैव दति॥
सेवामिति॥ सेवामपेक्ष्य दाता सेवां गृहीत्वा ददाति स दाता न भवति। किंतु वे
ता तनदाविततं नाम यस्य स पा द्रष्टुं सेवा नामपेक्ष्य तस्य सानद्वादिदानमिति वेत
नदानार्थः॥ तस्माद्दाता त्वं हे किं नाम मे सा तवां क्षमायां वदति॥ सेवाहीने तिसेवा

हीनेदीने सेवारहिते मयि पोदातादिदातृत्वं तिदाता॥ तत्र दृष्टांतः यथा पल्लविते
सेवामपेक्ष्य दाता न हि दाता किंतु वेतनदाता॥ सेवाहीने दीने पल्वल इव मे देहि जीवनं घनवत्॥ १४॥
अखातात्पसरोवरे सेवाहीने रुक्षेपि घनः॥ जीवनं प्रयच्छति॥ तद्वत्त्वमपि मम सेवाम
नपेक्ष्यैव रूपा विधेहीति भावः॥१४॥ न नु स्वामिन्निरेवं वच्यंतत्र रुष्किं जे सेवयेवमनूनं
किंचित्सापूर्मिलितवापि सेवाऽपेक्ष्यते॥ तत्र वदति सेवकत्वं बुभुक्षवत्वादिति॥ सेवक
वंश मवहादपेक्षसे सेवां मयाक्तां सेकवकवत्रा जो हमिति मत्कृतां सेवां प्रतीक्षसे चेत्
सेवकवंश मनहादपेक्षसे चेन्मया कृतां सेवां॥ अलसं सेवकसुतमपि राघव परिपालयेति रच्चीरुणाः॥१५॥
ज्यतत्वयोग्यं॥ कुतः॥ यतो ऽलसं मपि सेवां कर्तुं अयोग्यमपि सेवकसुतं तं रघवीरुणाः महा
राजाः सादरं मपि परिपालयंति रक्षंति॥ मोराघव त्वं तु त्रिभुवनाधीशो सि च याहं च
रूपमे वाहं पालनीयमिति भावः॥१५॥ हे रामचंद्र मत्कृते जैः स्योदरभरणार्थमेव नार

7

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

२

धितो सि अपि तु संततिरक्षणार्थमपीत्याह ॥ नहीति ॥ न हि निजजाठरवन्हेर्जयाय मत्पूर्वजा
र्जितो सि त्वं । निजः स्वयंभूर्यो यो जाठरवन्हिः वैश्वानरस्तस्य जयाय अन्नपानादिनार्थ
र्थे ॥ मत्पूर्वजैर्मम पित्रादिभिः नोपार्जितो सि नाराधितो सि किं तु ललस संततिसंततपीडापरंपरा
श्वांत्यै ॥ अस्मत्सत्पासंततिपरंपरानस्या । पासंततेर्निरंतरपीडा रक्षणं च समनोदितता
॥ न हि निजजाठरवन्हेर्जयाय मत्पूर्वजार्जितो सि त्वं । किं तु ललस संततिसंततपीडापरंपराश्वांत्यै ॥ १६ ॥
धिस्तस्याः श्वांत्येतन्निवारणार्थमित्यर्थः ॥ १६ ॥ मोदयानि वेदया समुद्रे तु यियस्लाशिन्यंम
द्वेषयित्वं तदेवममाश्चर्यवन्नातीत्याह ॥ चित्तचमत्कृतिकारणमिति ॥ चित्तचमत्कृतिकारणं
चित्तचमत्कृतिकारणमिदमिदं यावज्जवलत्काठिन्यं । तनुरुचसे दे वेलेभ्रूलेखे शूलमंभ्रमेरमा या सि १७ ॥
ममचित्ते चमत्कृतिकारणमाश्चर्यकारणं किंतदित्याह ॥ इदमेव हतावत्कारणं यन्म द्वेषयित्वं म
नस्त्वमिमस्तू काठिन्यं निर्दयत्वं ननु हे सेवं च ... न्यंमयि काठिन्यं नास्तीति ॥ तदनुत हि

२

यसेव कलोके स्वम्नत्यादौ मत्तु पेहे लेवेन्नात्रिभुवनपते किंमिति कठोरता यसि निर्दयता
छसि । एतच्च यिसवैश्वरेनौचितमिति भावः ॥ १७ ॥ इदानीं हे सज्जनकोस्यहं तवबा
लो स्मीति मच्चो ममेप्सितं देहीति प्रार्थयति ॥ अंबेति ॥ मोप्रमोतवांके तवो संगे गत
अंके तव गतपंकेलं केवा रियो तिपोष्य मासीनं ॥ हस्मुखसो रमच्च चिंततां कुलांडं त्रिभुवप्रमोपाहि ॥ १८ ॥
पंके ३ संतनिर्मले पोष्यमासीनं स्थितं त्रिप्रभुंपाहि रक्षय ॥ हे लंके ऋ वियोग्यवणोरे । कुधंभू
तं तंत्रिप्रभुं । हस्मुखसो रमच्च चिंतितं वकलाडं । म वन्मुखसे सौ गं यं सुरभि यत्तां कलंतत्रा
रा वि य घतेल स्यैतां कलाडं ॥ १८ ॥ इदानीं जननी रूप हे सिनस्तौति । चिबुकमिति ॥
चिबुकं स्मुखलापेक्षरेण कृषेत्तमं भवंमातः ॥ सिंदूराचलवासिनी मामिह रामाभिधे प्रभो पाहि ॥ १९ ॥
हे सिंदूराचलवासिनि रामाभिधे मातः पाहि स्या रंभं किं मां सिंदूराचलवासिनी नामार
ण्याचलवासिनी त्यर्थः ॥ यद्वा सिंदूराचलवासिनी राम क्षेत्र निवासिनि ॥ तत्र सोमूधरः

(४)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सिंदूराचलनाम्नातिप्रसिद्धः॥ कृपं कलं अनुकूलं स्वस्य सुखतायै मातृचिबुकं सुखस्या
योभोगं करेण कर्षंतं बालानां स्वभाव एवैष यन्मातास्य सन्मुखं न पश्यति चेत्स्वकरेण
स्वाभिमुखीकरणं स्वाभिमुखीकृत्य मुखस्य क्रियेत॥१९॥ ननु जगदीश्वरे उपेक्ष्य
मपि तव पक्ष्यतां योग्येत्यत आह॥ उचितेति॥ उचितापक्षपाता उचिता योग्यापक्ष
पक्षपाता नाभानभिगम्यता निंदके इस्थ सांसंग्रहणादिकरणाभाव: सा उपेक्षता प्र

उचितापक्षपातातेप्रसर्थिनृपेषु नाभकेपि मयि॥ वत्सलताद्वेषतयोर्गोव्याघ्रस्येव वर्तते वैरं॥२०॥

प्रार्थिनृपेषु प्रतिद्वंद्विषु योग्या उचिता॥ नार्भकेपोक्षेमप्युचिता॥ तथाहि॥ वात्सल्यताद्वेष
योः सहावस्थानमनुचितं गोव्याघ्रस्येव वैरं भावतात्॥ गोश्च व्याघ्रश्च गोव्याघ्रं येषां च
विरोधः शाश्वतिक इति एकवद्भावः॥ वात्सल्यपोगे मध्ये उपेक्षतानसंभवतीतिभ
वः॥२०॥ इदानीं लोके दृष्टांतेनानुवदति॥ हे राम यत्र पितरौ जननी जनकौ विभि

॥पितरौ विभि॥

न्नौ लज्जान्यतरेण जनन्या जनकेन वाग्निशोजीवनं पालनं न भवति॥ मम तत्रयं माता पितरस्वं
हिमेव। एवं सति वंचे निष्कारुणोऽभवसि तर्हि मया किं कर्तव्यं। कुत्र यामेव कर्तव्यमिति भाव:॥२१॥

पितरौ यत्र विभिन्नौ लज्जान्यतरेण जीवनं हि शिशो:॥ उभयो त्वमेवमेव तस्त्यपि निष्कारुणे कारोमि किं राम॥२१॥

इदानीं सर्वैहत्वात्करुणावचनानि ममभ: न स्करुणोपीत्य पितवत्कुं न त्राप्यत इत्याह॥ न स्करुणोपीति॥
नष्टः रुणो विद्यते प्राणीं करुणावाणी नष्टः रुणो विना कर्णोपार्सित इत्यपिवक्तुं न शक्यते॥ सर्वतहा प्यतेति॥
तू॥ ननु न हि मन्नत्रहीं स्थितो स्मीति वाच्यं तदपि न संभवतीत्याह॥ अन्यात्रहीं स्थितोसी स
ता
न स्करुणोपि विद्यत्ने प्राणामिति सर्वैहनेन त्राप्यते वक्तुं॥ अन्यत्रास्थितोसि तर्हि यिह पिवचनं दया
॥ निघोनिं यें॥२२॥
पिवचनं दया निर्घोकृरुणासमुद्रे त्वयि निंद्यमयोग्यं। करुणार्णवे ईश्वरा: दीनजनानां स्व
लात्कृहीन तिष्ठंति किंतु पकुर्वंतीतिभाव:॥२२॥ ननु दयालवो पि प्रभवो न्य व्यासंगा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सक्ताद्यन्यवचनानि नाकर्णयंतीत्याशंक्याह। किं वेत्ति किं जानक्जोने जानकी जायायस्य सः
जानकिजानिः जायाया निङ् इति सूत्रेण निङ्। किं वा तद्गुरुकार्यं महत्कार्यं प्रयासंगे
नयत्रा ग्रस्तं तेन मे मम मदीनानि वचनानि प्रणष्टं स्फुटं लवकुल पपर्यं नायांतिन प्राप्नुवंति
महत्कार्यप्रयासंगे न मम भाषा नष्टगोचरीभूताः ॥२३॥ इदानीं पुत्रादिनाऽभ्रांतेलो

॥१०॥ किं वा तद्गुरुकार्यप्रयासंगेन जानकीजानेः। अत्र नानि मे वचांसि प्रणष्टानायांति
॥ कर्णमार्गं ते ॥२३॥
न्निरुद्गगततेन स्मरणोषीयात्राशंक्याह प्रायरति। हे राम प्रायो बहुधैवं क्लृप्स्यते रामस्सपु ॥१०॥
ऊर्ध्वंस्वेतभ्रांतेषु षेधे नलपर्यंके सुखं यथा बलित्थात्रैषेनि ... नु निर्द्वि

प्रायोरामस्मपुत्रभ्रांतः रोषैनि रां सुखं रोषे ॥ यज्जल्पतो मरस्वं मे करुणा निवचांसि
॥ नावधारयसि ॥२४॥
तोसि इति किमित्याशंक्याह ॥ अस्माकं करुणाकूरं जल्पतो मे संपीव

वद्तो मे मम करुणानि वचांसि नाकर्णयसि तलोलक्ष्यते लोके यो स्वसंततस्यम वरणानुसुप्रोम
वति सः किमपि न जानाति नष्टगोतीति भावः ॥२४॥ इदानीं वचनेषु असंतुष्टेन रामा
मयात्मानं निष्फलाचेतनाऽपि रुवंती व्याह्रत्यांक्याह ॥ अपीति ॥ अपि दलति वज्रह
दयं मम करुणवचने वज्रौ तरमपि दलति विदीर्णं भवति। पाषाणोऽपि तरोदिति

॥ अपि दलति वज्रहृदयं मद्वचनैरोदिती वपाषाणः ॥ किं वा मयापराद्धं यत्करुणाच्छिन्नं वानुक
सीनः ॥२५॥ दीनां दलेन
वरोदनं करोती। यद्यपि वज्रपाषाणौ रोदनेन संभवतस्तथाप्यसलः करुणाव
शानु तदपि भवती वेसर्वः ॥ हे राम एवं भूते मयि करुणाच्छिन्नरपि भवानुदासीन इति मह
दाश्चर्यमिति भावः ॥२५॥ इदानीं मनः न्यस्तवक्त्रं करुणावचनान्निजल्पितवयावगतिं
जल्पंतमल्पबुद्धिं परंपतस्तस्य ... मपश्यंतः ॥ मामुपहसंति लोकाः रोको रे राम तत्तवाल्लाघ्यं ॥२६॥
मां लोका हसंतीत्याशंक्याह ॥ जल्पंतमल्पमिति ॥ जल्पंतं वारंवारं करुणावचनान्निर्दिरयं
तं अल्पबुद्धिं मत्तमाहल्ह पाम पश्यतो मप्यिल्हपापांगमस्यंतः लोकाः स्थूलबुद्धयः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

उपहसंतिउपहासंकुर्वंति॥ मांपश्यंतः संतः हे रामकोरे राममंत्रोक्त्यापहरणसमर्थ रामचं
द्रत्वत्तवो श्लाघ्ययोग्यंन भवति॥ २६ घेमद्रस्य यव्द्धपा कृतंव्येति भावः॥२६॥ इदानीं॥
अयंदांभिको भवतीति कृत्वा श्रीरामो नुग्रहमेतदपरिनकरोतीति लोकृतं कृतइयाशयेना
ह॥ क्षीरेणेति॥ क्षीरेण दग्धजिह्वः उष्णक्षीरेणज्वलितजिह्वः पामरजनो मूर्खजनः श्री
तलं तक्रमपि फूत्कृत्य समुखवायु शीतलंकृत्वा पिबति। धवलिमसाम्यात् गतन्यायेन दांभिंन
॥११॥ क्षीरेणादग्धजिह्वस्तक्रं फूत्कृत्य पामरः पिबति॥ दंभिनमवलोक्य जनस्तद्वन्मां कलेह ॥१२॥
पातकयत्त्वे॥२७॥
जनमवलोक्य मामपि दंभिनमिति लौकिकः सत्कृतेनो न पूजयति॥ किंभूतंमां त्वया त्यक्तमन
नुग्रहीतं तवानुग्रहाभावादयमपि दांभिकः अतएव त्याज्यो स्पदमिति भावः॥२७॥ श्री
इदानीं करुणामृदुत्वपि समयं परकीयत्वमानुहिलन प्रयच्छसि मां प्रत्यस्वामि सेवकभाव
लनावरणमभिष्टदोहीति प्रार्थयति॥ मयीति॥ करुणामृदुत्वादपि मय्यभिनाभिष्टंकृ
तोषि स्वाभिलषितं नप्रयच्छसि मां प्रयच्छ तस्मादभिष्टहेतुं कुर्वन्नेनाहिं स्वस्वामिभाव

मयिकरुणामृदुभावाद्यदिनाभिष्टं करोषि मा कुरु ननु॥ स्वस्वामिभाव
मीरा प्रकटी कुरु कदाचापि॥२८॥
स्वकीयं स्वामिभावं स्वाभिमतं प्रकटीकुरुष्व॥ हे दाशरथे दशरथस्य पुत्र कुमार इति संबोध
नं राज्ञो स्वामित्वदर्शनार्थं॥ अस्मिन्न्युपेस्य स्वामिभाव अस्मिन्युपेय स्वस्वामिभावः॥ स्वस्वा
मिभाव इति सप्तमीसमासे क्रियमाणे न पुनरुक्ति दोषो न भवति नो चेत्स्वीयमिति पदेन
पुनरुक्तदोषः समापाति॥२८॥ ननु मन्मंत्रजप एव तवाभिष्टदास्यति किं मत्प्रार्थनयेति
पायसाद्रव राम सर्पिर्भस्मनि निहितं करोति किन्नाम॥ तद्वत्तव मंत्रजपः॥ पापिनि मयि कृं क
रोतु या विष्टं॥२९॥
चेत्तत्राह॥ पायसइति॥ हे रामचंद्र पापाय सेपायसान्नेभिः क्षीरसर्पिः पुष्टं पायदकों
यं कुरोति तथा भस्मनि निहितं किंनाम करोतिन किमपि करोतीति वै चर्मदृष्टांतः॥
तव नामस्मरणं पापिनिमय्यि किं वाभीष्टं प्रार्थितं करोतु न करोतीत्यर्थः॥२९॥ हे रामः
मम नामनी रंतवदोषा रब्धेव हि प्रराम यिष्यति एवं चेत्तत्र पुनरपि स्वकीय दोषाविष्कु
रणमेव करोति॥ संतप्तायस पिंड इति॥ संतप्तायसपिंडे पतत्प्रलोदबिंदु वार्यपि जलं
मपि क्षिप्तं भस्मी भवति॥ तव निस्सारौ चेत्तिसंमलिनेमयि तवमंत्रजपोपि भस्मसा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

द्रुचलिभस्मप्रायो भवति ॥ मन्त्रस्य तु भस्मीभवनं न संभवति स्पष्टत्वात् ॥ तथापि शुद्धतालक्षणं ब्रा
संतप्तायसपिंडे आर्यपि भस्मीभवत्स्वरूपदृष्टं ॥ नियमाभावे चेत् तद्वन्मयि मंत्रजापोपि भस्मसाद्भवति ॥ २०॥
यं प्रतिबंधकत्वं एवात्र लक्षणीयं ॥ ३०॥ ननु निष्टप्रतिबंधकपापादेव तवापि शिष्टासिद्धिस्मरतो
मं मम मंत्रजपमहिम्नास्मिन्परिहृते दृष्टं सेत्स्यतीति स्वभावतो मलिनेमयि तव मंत्रजपो मालिन्यं
किं भयात्करिष्यतीत्याशंक्येनाह ॥ मालिन्यदोषभीत्या मलिनेवमयेन माघराघ्रोः
॥१२२॥ मालिन्यदोषभीत्यापृथग्विधेयं तु माघराघ्रोः किं ॥ मत्तः शरीरपापात्पापं किं वा जपः करोतु पृथक् ॥ २१॥ ॥१२२॥
मालिन्यं दर्पामहं किं दूरीकर्तव्यं स्वभावसिद्धं तु दूरीकर्तुं न शक्यते लदं नमलः महसघ्राघ्रूरी
रूपापातूणपरूपरीक्षादिपिपाठः ॥ पापंलवजपः किं पृथक्करोतु न किमपि पृथक्कर्तुं शक्नोति
लिभावः ॥ २१॥ ननु तर्हि दोषदोषान्वयसिद्धिमिथ्याचारसिद्धत्वे तदानीं पापीष्ठपापं न कर्तव्यं इति
लोकसमक्षं वदन्नपि कुतो न एवेति स दृष्टांतमाह तु र्विंशति ॥ कुत्रमासाहसमिश्रंसाहसं न कर्तव्यं

इति जल्पन्नवदन्नपक्षी पक्षी विशेषः ॥ स्वयं पापरिंभिन्नेऽपि विहारस्य मेवजातिस्वभावत्वात् ॥ तद्व
हमपि पापं निंदामि पापं कुर्वितन्नितिवदामि करोमि चैवं दुष्टस्वभावत्वात् ॥ २१॥ ननु ये पाचंदनलेप
कुत्रमासाहसमिश्रं जल्पन्पक्षी अन्नानिपाषाणं ॥ तद्वत् हजैदेषैः पापं निंदामि रामकुर्वे च ॥ २२॥
संसर्गजं च दुनैनोपितरुणं दनीभवति तथामंत्रजपादिनामसंसर्गजदोषः स्यादेवेति ॥ जैस्वभाव
सिद्धदोषा अपरिहरणीयाः ॥ प्रपन्नशालेषु साह ॥ मृगमदकुंभे जनितं इति ॥ मृगमदकुंभे जनितेः कु
मृगमदकुंभेजनितोजहातिदोषं निजपलांडुः किं ॥ तद्वन्नवहं सोहं स्वजातिदोषं न जातु देव ॥ २३॥
कस्तूरीकालवालेसमुत्पन्नः पलांडुः दुर्गंधकंदविशेषः ॥ स्वकीयं देहोत्पं दोषं गंधलक्षणं न जहातीत्यर्थः ॥
हे देव श्रीराम अहं तद्वत्तव दासोपि सहजानुबद्धस्वीयं दोषं न त्यजामि जातिस्वभावत्वादिति
र्थः ॥ २३॥ इदानीं अत्यंतपापिष्ठस्येत्तर्हि प्रायश्चित्तादिनानवशुद्धिरेवेति विष्णुलीलितदपि भयेन सं
भवतीत्याह ॥ सुकृतिनि ति ॥ सुकृतिनः बहुपुण्यवंतः पुरुषस्य पापसमुत्पन्ने तमपि हरार्थं
राघव प्रायश्चित्तं पोसंविहितं शास्त्रेऽयमर्थः ॥ हे रघु रत्न मदंतपि प्रायश्चित्तमपि मासुद्धीक्ष्यज

(12)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

चलोक्य अपयाति दूरतः प्रयाति स्तुति कार्यं न कुरोति मदीयपापस्य महत्वादित्यर्थः ॥ यथा व्याघ्रं
दृष्ट्वा गौरिव ॥ गौर्यथा दूरं पलायति तद्वदित्यर्थः ॥३४॥ ननु पापसमूहसंख्या कृता प्रायश्चित्तं कि

सुकृतिन ईश्वरस्यापि प्रायश्चित्तं रघुनन्दनप्रोक्तं ॥ अपयाति मामुद्वीक्ष्य पापस्तदपि हगौरिव याघ्रं ॥३४॥

न येयं ततः सर्वपापक्षमे सतीकृतार्थः स्याः इति चेन्न पापसंख्यैव नावगम्यते इत्याह गणपरिगणन
नामगणनानामिति ॥ गणनगणनानां लक्षगणनानां न संभवं मन्तारेभ्यः परिगणनानां संख्या ॥२३॥
॥२३॥ पचपरमाणूनां समं ततः सर्वेषां गणनानां विनाभविष्यति श्रीराघव परंतु मत्कृतानां पाप

परिगणनानां गणनानामपि तापरिनाससमं तेनोक्तं ॥ राघव पापचयानां नमस्कृतानां भवेदिदं पंचवन ॥३५॥

चयानां पापसमूहानां इयत्ता घन न दापि न भवेत् । तेषामपरिमितत्वादित्यर्थः ॥३५॥
इदानीं रामचन्द्रं पृच्छति । सर्वहेति । हे रामितेतल न सर्वहिता कृता । सर्वहितायः सर्वज्ञः सर्ववित्
प्रति षुसरति [illegible] लोसमूह [illegible] अहं तन किंकरोमि सेव कोमीति कारणात् । वंतत
स्मृतदुःखानां संख्यां यथार्थं तो वेत्सि किं वा न वेत्सि सत्यं यावच्छु वा मिस्यर्थः ॥३६॥

न सर्वहितास्कृतानेससंख्यां रामचन्द्रं करोहंतं ॥ मत्कृतदुष्कृतसंख्यां यथार्थतो वेत्सि किंवा न वेत्सि ॥३६॥

इदानीं किं बहु प्रार्थनया स्वामिति । सर्वथा पालनीय एवाहमिति प्रार्थयति ॥ अपरा
धीं चितनमिति ॥ हे रघुनंदन रघुकुलभूषण अपराधिनमपराधिनमपराधिनमिति संभ
नेण प्रवृत्तो पथ्येषं प्रयोजोनया सिद्धः इति वचनात् संभ्रमेण अपराधिनमिति सनवधाप्रयो
६ ग इति बोध्यं ॥ यथा सर्पः सर्पः सर्पस्तद्वत् [illegible] अपराधिनमपि बालं पालयन्ति पूर्वे
भेमे [illegible] जननि [illegible] अन्यहि [illegible] प्रार्थयामि ॥ अत्र जननस्थाने जननीति पाठः

अपराधिनमपराधिनमपराधिनमेवं रघुनंदन । पालय पालय पालय जननि भार्याम कार्यमेवं चितु ॥३७॥

[illegible] ॥३७॥ इदानीं मम नाथ इति सनाथ इति [illegible] ॥
उचितमिति गेहे रामा [illegible] नाथ इति वाक्यं वचनं [illegible]
मुचितमिति योग्यं न भवति [illegible] मंगलहीनं ॥ हे सीतानाथ [illegible] पेक्षितो हमिति ॥ [illegible]
इत्यपि वक्तुं जिह्वे मिलज्जा पुत्रो भवामि । उपपत्तिवक्तुमसमर्थ इत्यर्थः ॥३८॥ ॥ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

उचितं वक्तुमर्हस्यहं नहि नाथे लक्ष्मणाग्रजं इति वाक्यं ॥ जितेन्मुपेक्ष्य इहं लोके सीतानाथ ह
योस ज्ञा पयति ॥ ३०
इत्यनुचितमित्ति ॥ इदानीं गत्वा दिपमनुरपि क्रोधं तं स्वजन संप्रति गत्वा त्यनद्य ग्रसमु
पयाति इत्याह वेनो ह ॥ क्रोधं तमिति ॥ क्रोधं तं दीर्घ स्वनं कुर्वंतं दीनास्यमक्षा नव दु
नं निजं स्वीयवसं प्रति पशुरपि पशु यो निरपि गोगवा हेः सन्मुपगा तिरसमीपं उ
पसर्पति ॥ हे राम मदीयं वि दधन्नृपयसे वं वि दयी क्ष्यानू ॥ महे पां मयि कृतलं
॥ १४ ॥ कृतं नवे त्तिने जानाति ॥ ४९ ॥ इदानीं सर्वे हे नाद्धिगुणसंपन्नो नाम्ना यिकि मि ॥ १७ ॥
क्रोधं तं दीनास्यं पशुरप्युपयाति मे निजं वसं ॥ इह अदीये नाग्यं सर्वविद्विवेनिमह
पान माधवान् ॥ ५० ॥
ति कृत्यं करोषी ति प्रश्ने मुनिरं त्वमाह वेनाह ॥ सर्वस्मिन्निति ॥ सर्वत्र : सर्वेषु मो
क्षाधीनो परतंत्रः इपातु : रूपा सिं युरेव भूतो पिनवानुमयि कथं नु ति नो हि तेपाव्विनि
ष्यपिये हिवद इति मयाह एष ब्धलका मे च्य रखं वा ना ममोत्तरं प्रयक्तरमुदा स्य
सि दम्भो रोह स्येच्छाचारी कस्यां स्यो पदि स पान करो मि कस्य चिदुपरि न करोमीति

उत्तोः सन्निति पदमन्यं सहार्थे चवकुदचिजातु सर्दुसु साकं सत्रा सम्म संसहेशः ॥
पितृवैरेव निनासाहेति योऽयं ॥ ज्येष्ठभ्रातापितुः समः पितुः पश्चाराव ण एन सावकु मदुरं
नहेववनिहिस्तो न पितृवैर वन्हिनासाकु मे वस्व समीपं आगते स्मर एणगतहैन प्राप्ते स्मि
न्नीनो षं ले क्रूपा रतां तस्मिन्नूस्तिनिरपराध त्वं निर्दोष सेव कुत्रे स्तिना स्तीत्यर्थः ४४ ॥
इदानीं केन न ज्ञास्यदो भागिह दुरएं मयास्तम्भितीमयिनिर्दयत्वं नारोपणीयमित्याह ॥
भ्रातुरवं हा मात्रा सत्रा पितृवैरवह्निनेन जवात् ॥ स्व समीपमागते स्मिन्नीनो षलेक्रूस्ति
र २ स्तोनं परा घरं ॥ ४४ ॥ जल्पति केन्यसमोंद्वे : पौरो मंदयमस्य क्षमा सिंन्योः ॥ संलप्यमि
कं लप्यावाहुरुतर्मुपपदुत्तम श्लोक ॥ ४५ ॥
जल्पतीति ॥ पश्चिरैवदु ग्रे जल्पति पल्लापं कुर्वंति मन्ये पौरो मंगयं दोषे दुद्व पुरोमंगी
स्य पुरो मंगीयं दोषे कर्मा हिन्द्रियः पुरमार्गी तुम कष्यते ॥ इति वाक्य अपुरः तो वै मयापमनि
यमांगे देः पौरो मंगयं मय्य क्षमा सिंभ्यो ॥ रहेष मेवम जतेस पुरो मार्गी तस्य पुरोमंगीनो म
वः ॥ पौरो मांगये परदोषे वकृत्कृत मिति यावत् ॥ अवेद्य अनगतः श्रेष्ठं च जनकेन्दि

(14)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

माकृत्स्यपरेष्वमात्सिंयोसहनेसमुद्रेति॥ सहेतुकं स्वविषयं॥ तर्हिकिंकृतएवं अल्पसीतिभाव
प स्यमिहत्राहयेनाह॥ संतसमत्वादिति हेतुत्वेन श्लोकं स्पष्टयति यस्मिन्संतस चित्तभावा तु दुः
स्त्रुवितेचित्तैष पतत्केतदुःखे दुःखेत्पसाधुत्वं॥ यः संत पवित्तो भवतिसतु सा धुसाधु
व दयेवतीयद्व॥ हेदमात्सिंयोहेउत्तम श्लोकं उत्तमे श्लोके स्थितस्त स्यतेसत थायदाउक्तं
तमोयेस्मासउत्तमः अज्ञानतिर्यत्वं श्लोकं श्लोकः वीर्यैर्यस्य सतथापयेयज्ञ सच श्लोकं
इत्युं॰ संतस्य चित्तभावादिति हेतुपंचमी॥ संतस्य चित्तहेतुकं यस्य वोचित्रपरदोषालोकने
॥ ९६ ॥ आस्तामेतदस्मंचवरदोषणोवर्णपरोक्षेषु॥ इहत्तीमवतस्थपरिते मे विषणं पेस्तृत्विमप ५९६॥
॥ रोधं तु॥ ४६॥
तूपंतद्वैर्जल्पतिमयिपौरोमा॥ यस्मिमा कृत्य यं दिष्टन्वयः॥४५॥ इदानींपरेषां दोषो द्रष्टव्ये
नस्तासिन्निंदकृतं समायातिइतितन्मास्तिसाह॥ आस्तामिति॥ आस्तातिष्ठतु परो क्षे उ
समक्षं परदोषवेगं वर्णं परदोषोद्राटनं समेस्मे मिनिमतो नवक्तव्यमिसर्थः इदृशीमवत
स्वरितेयोगमि — — — — — विविवर्णायैः मयक्तिमपराधः वेनोपयधः स्तेतः यने
यातेषांदोषोद्राटनंकर्तव्यमिति नकर्तव्यमितिभावः॥ ४६॥ इदानींमेतनेन स्वयंचारीय
तोऽस्यदोषारोपणेनविमित्याह॥ स्थीयमणमिति॥ स्थीममगणोउणहाने स्वकोयोमन्ति

तनिमित्तगुणहीनेलक्षणरहितेसतिमाक्षिपरीक्ष्यैवेनुलक्षणं कृतहेनाममिवाहः वोवानेक्षे
पीमर्थः॥ तदुक्तं यस्मात्मितिमेलोयादृष्टिकृतेक्षेत्वेच्छाचारिणमस्ति यस्तत वसेत नस्मह
साकृतमार्षयाउक्तमासहनेनलिवादेन ममस्मिन्कृतिमपप्रयोजनं नोस्तासर्थः॥ ४७॥ इदानीयमे
ममनेत्रित्पृष्टतं यावन्तावदुक्तं सा स्वेसाधुनो स्तेसर्वे क्षंतव्यमिमामको येनाह॥ यत्कृत्यमेनदिति॥
देश्रीरामयन्ममतुसि स्पष्टतं ततदेतत्सर्वं पत्यायानतेत्तवाग्नतः तसमीपेउक्तं सर्वं सपिपयथाप्यं
तुनोपिरुष्टः सस्रोधस्तत्तं हिं नत्वसेनुमयामंत्रेणमस्मात्वधारणेनुसानुनयामंत्रेननुरेषु॥ नेतु
५७ स्तीममणोगुणहीनेकोवाकृतः परीक्ष्यकेणसह॥ धसयिधादृष्टिरूपेषुप्रसेनेसह
थयापवेक्रिमे॥ वकेत्यमेतदुक्तं नेवागतोरामयेच्चायावेच्छे॥ यथधायाम्बुस्नेकृत्स्न नुपतितो
क्षिपादयोरूपरि॥ ४८॥ प्रणिपातमात्रनिराहाम्यतिकोपं मुमुक्षणीमहेतां॥ ममगुरुतस्यावि
ननुरामभसीदनवपादयोःशरणाकमलयोरुपरिपतितोस्मि॥ सौष्टांगनतो क्षिपाद्योः त्वारणागत
तेननमस्कारक्रियया सर्वे अपराधाः क्षंतव्याइतिभावः॥ ४९॥ इदानीसमासेनएवेषयत्न
णामेरूतेऽपराधिष्यपिप्रसन्नतेमाराः येनाह॥ प्रणिपातमात्रानीटंदादिति॥ हेराम चरणप्रणिपा
तेमात्रेनीरक्तप्रणिपातएवप्रणिपातमात्रंतद्वनीरते नमहतो साधनोपासुमुक्षणः क्रोधान्निःरु
स्नसूच्चरोमेत्यानि॥ मोराधवममतुदुरितक्षिपावै पोपरिनावेः स्नेनोपाधिद्दानीमपिमुक्तेको
प

15

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तत्तुल्यो पास्यन्तत्त्रो यो मद्विषयो नास्ति न भविता ॥ प्रश्नार्थः ॥४९॥ इदानीं सर्वेषामुपास्यैह मनुष्याणां एव दर्शा
तेति तुल्यो नास्ति विभुस्तत्संबंधो विभुः स्वामी नास्ती भुवने नत्रयेपि ससंबंधः तुल्यो दीनो पि नास्ति
दीनानाथे वृथा बंधु गद्दनो स्यजना पाश्रिते षामनो सुश्लोकं धूलसंबोधने हे दीनानाथ वृथा बंधो
एवं मुख्यान्यत्र वेकैरप्रमेरः ॥ [illegible] व्यस्तमुख्ययोरिति [illegible] ॥ करुणाखे यो दयासागर ए
ध्यं हमं [illegible] भुवे मयान्यालि [illegible] सर्थः ॥५०॥ इदानीं सर्वप्रकारेण [illegible] स्वप्रकारेण [illegible] न्यापि [illegible]
णरूपः प्रकारेण [illegible] नारायणेनाह ॥ [illegible] ॥ त्रयि स्वप्रकारो [illegible] प्रमेत्रि भुवनमेव नेत्रि
॥१७॥ पाशुरापवनाया पि मुक्तकोपोसि ॥४९॥ तत्तुल्योपि नास्ति विभुर्मत्तुल्यो नास्ति ज्ञापरो दीनः ॥ दीनानाथे [illegible] ॥१७॥
यो करुणासिंधो भुवेहमन्यथा [illegible] ॥५०॥ त्रयि स्वयं प्रकारो [illegible] त्रिभुवनमेव नंदे [illegible] नारायणेति ॥ करुणाप
स्यामि नो चेदं योवाहनसास्ति नाम भवति ॥५१॥
वनमेव [illegible] नवनं गृहं मम [illegible] गार [illegible] ममर: ॥ तस्य [illegible] करुणा [illegible] एं प्रकारा [illegible] ममहं नप [illegible] मिन
[illegible] मम [illegible] मित्र [illegible] तने [illegible] स्मि [illegible] करुणा [illegible] नास्ति [illegible] संदेह सर्थः ॥
५१॥ इदानीं मज्जपिलेन [illegible] ॥ [illegible] करुणा [illegible] पांगवी [illegible]
[illegible] न करोषी [illegible] नाह ॥ नापि [illegible] मिति ॥ हे राम [illegible] करुणात: करुणा [illegible] समम [illegible]
मिल [illegible] तने करोषि किं तु तस्य मे सापराधस्य अपराधे वत: तस्मान्मज्जिपिलेन [illegible] मम दुर्वचनेन ह
तुना स्वांतो द्वेगं न मनसः क्षोभेन वा किं मिथं न कुरुष [illegible] करोषीत्यर्थः ॥५२॥ इदानीं [illegible] रेणापि
कि

[illegible] स्मां गतिं प्राप्ताः मद्विषये [illegible] दासी नहि [illegible] नाह ॥ अरयोधाति ॥ अरय [illegible] स्तवैवे [illegible]
[illegible] दपि स्वेष्टमुत्तम [illegible] पदप्राप्ति [illegible] भवत: श्रीराम [illegible] प्रभुर्वसे
[illegible] पालो [illegible] समुद्र दास्यमे [illegible] दासी [illegible] दासी [illegible]
[illegible] नामी [illegible] ॥५३॥ ननु नो दत्तमुपलब्धी [illegible] स्यो [illegible] दत्तेन [illegible]
[illegible] ॥ नोदत्तं [illegible] मिति ॥ नादत्तं [illegible] दत्तं न [illegible]
[illegible] नगरी पुरा [illegible] पितृ [illegible] राज्यो [illegible]
नामिहं करुणात: [illegible] सापराधस्य ॥ [illegible] तेन स्वांतो द्वेगो नहि [illegible] कुरुषे ॥५२॥
अपरयो पि [illegible] ॥ दासस्यमे [illegible] सुदासीन: ॥५३॥ नो
दत्तं [illegible] नपुरी [illegible] राज्यं [illegible] दत्तं [illegible] स्मै ॥ ५४ ॥ श्रीराम ॥
[illegible] नगर [illegible] नास्मि [illegible] दत्तं [illegible] पुराण [illegible] तस्मा ह दत्त
मपि दासीति भाव: ॥५४॥ इदानीं [illegible] दत्तं [illegible] दासी [illegible] नास्तीत्याह ॥ [illegible]
श्रीदामहृति ॥ श्रीदामतो: सुदामशर्मणः द्विजात् [illegible] जिंतं [illegible]
[illegible] परिमिता [illegible] मुष्टिमात्रा [illegible] तस्मा [illegible] दासी [illegible] र्थः ॥
अधिकं किं दत्तमित्याह ॥ ऐंदूपदमिति ॥ हे [illegible] पदसमानं [illegible] हास्मिन्नेव

(16)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

लोके तस्मै सुदाम्ने दत्तमपि तत्तस्य येन केनचेन केन सुकृतपरिपाकेन तस्य दत्तस्य सदृशमेव दीयते
अन्निश्चयमो ह्रियेनास्तीति भावः॥ अवतारांतरेऽचोरितामिदमिमस्वल्पबुद्धिमत्ता मे ददृशे नालिमत्त्वा ना
मेवं वृहत्त्वाम मे ददृष्टी नामेवं मेव रामचरितं विना न भाति॥ कृष्णावतारे पिजानुव दादीनोमार
भरूपे हीव दर्शनमादिका व्याप्य दृष्टुप्रसिद्धं॥ महानुभूतस्य दीनामपि लोके प्रसिद्धः कृष्णचरित
मपीदं रामचरित्रस्योरमेदात्॥ उक्तं चाभियुक्तैः नमेदहस्तोः एषा गास्ति रामोन रामतो वावुसुदेवसु
नुः॥ तमाप्य योध्यापुरपालबालिसल स्मसि लो धावति मम नीषे इति॥५५॥ इदानीं ययावे पोरसे नो
श्रीदामतो गृहीलाः पृथुकाश्चिकंतएवनोत्तो दे॥ ऐं कृपदर्भिहरस्मै दत्तं तदनंतरस्य के सेन॥५५॥ उ
न्मोचितो गजेंद्रो मदांधदृष्टिश्च तिर्यग्गतिः॥ नौकसेव कुलजः पाताले चह्यया बलिबद्धः॥५६॥
॥१२॥ विपुलं पद्मिपत इत्साह॥ उन्मोचित इति॥ उन्मोचितः गजेंद्रः ग्राहाद्रक्षितो द्वीपः किंभूतः गजेंद्रः ॥१२॥
मदांधदृष्टिः मदोन्मत्तः तिर्यग्गतिः पशुयोनिः एवंभूतः सोमयोनिः रक्षित इति॥ वैपरीत्य
मेकं अन्यच्च हालादानस्तरः सैव केकुलजस्य प्रह्लादवंशोद्भवोपि बलिः तया पाताले
बद्धः॥ नागपाशैर्बद्ध इत्थापित इदमपि वैपरीत्यं॥ अतो विपरीतकर्तृत्वं समस्तिव्यवतिष्ठते
ति भावः॥५६॥ अन्यदपि विपरीत कर्तृत्वं रावणादिषु दर्शयति॥ उद्धृतश्चित्तवृत्तेरिति॥

य उद्धृत्तेश्चित्तवृत्तेर्दुराग्रहस्तस्य परदारहरणवृत्ते देत्त्वं सस्यरावणोन्मत्तमस्त्रोधः स्थितिर्वैकुं
ठप्राप्तिः॥ अन्यच्च॥ दशरथसंज्ञस्य विभो धैराधीशस्यो च्छ्रसन महान यः पातकं स्थितः नि
र्मितः इदमेवं वैपरीत्यं दशरथराज्ञो यः पातकं ममैवं मातली तिव्याधः पात्रस्य कृत्राथ स्फुत
ल्लादत्तो लोकं ता दशरथसंज्ञस्य विभोः अयः पातो नाम स्वर्गगमनस्ययोः सुखदुःखोमिश्रान्तरवाल्
श्रीमद्रामब्रह्मपुत्रोना ख्याति परमसुखस्वर्गोपरि स्थितस्य विभोः दशरथस्य राज्ञः देहावसा
न समये विप्रौषप्राप्तोपि योगमासाद्य ब्रह्ममेव भोक्तव्यं कृतं कर्मशुभाशुभं॥ कृतकर्मक्षयो नास्ति
उद्धृत्तश्चित्तवृत्तेर्मस्त्रोक्तस्थितिर्दशास्यस्य॥ दशरथनरेशस्य विभोः श्लिष्टतत्त्वैस्तराम यः पातः॥५७॥
सुग्रीव विभीषणयोः स्थिती स्थितयोरस्परं राज्यं॥ सर्वंक्लेशदृष्टिषिक्तोप्रसन्नता वा पुनंद नेमो नं॥५८॥
अपि कल्पकोटिशतैरपि इति वचनात्॥ पालकवरम्यं गमे गादव क्षापरशतैर्वचनात्॥ श्रीरामाभिषेक्तोभि
धाला प्रतिनाय दुःखायनैपतनमेवायः पातो उरगंतव्यः॥ दुःखप्राप्त्योपमोगक्षये जालतं क्षा
यां स्तुतायमरगतोः स्वाकमागत स्य दशरथस्य श्रीरामेण निवृंदनालिंगनो कृते सति निरतिशय
सुखावाप्तिर्जायते नेति चेन्न आदिका स्वादिषु॥ सद्गुणः पालोनामकर्मजन्यैस्वल्पकं स्थितिरि
नान्ये कापित्रो वे स्वार्थः॥५७॥ इदानीं प्रपत्तमकुर्वेतोरपि समाहितं ददासीत्याह॥ सुग्रीवविभीषणयो
रिति॥ सुग्रीवविभीषणयोः प्रसिद्धयोः उभयोः स्थितो स्थितेमारः निर्व्यापारयोः परमप्रेरा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ऽन्ते देशान्तरे प्यसमनुजानंतं हे येवदत्त मित्यर्थः ॥ अत्र ४७ स्य चैवं नु मिथिलेसर्व कूस सहे वसो ऽमे वं मुने
गायुनं दने अपि पतौ प्रसन्नेतामोनमेच मोनं तत् हरी च ॥ तस्यैव कुमिथिलौ क्लिं पदार्थं पुनर्दत्तमित्यर्थः ॥
वास्ते वार्थस्तत्र स्वयं दत्तं तत्र वस्या पासर्थः ॥ गुरोस्तु मोमें नेव्या रव्याने त्रिष्ठा स्तु ७ न्न सेवायाः ॥५८॥
ये इदानीं किंबहुत्वेन यत् प्रकरोषीति तत्सर्वं हे खुपप पतइ प्रातर्नाह ॥ ईयपत्रकरोषीति ॥ यद्यत्क्रियते तत्तन्मे हे
ष्वरसेनम हीमुखेन न लसर्वेऽस्यित्रां मतेपाततेदृष्वरत्तो दित्यर्थः ॥ इदानीं किंबहुत्वेन यमाया पुनीयितं दे
वमार्थरूतन्वं इत्याह ॥ आस्तामिति ॥ ननु निश्चयेतन्तत्सकलेसर्वे आस्ता ॥ मवक्तौद्वीप रूपयेनंतिष्ठत सत्य
लं कूमत्यिसत्ते षमपि मां लसेवकं रामपाहि रघुरूपं गेनोवत्तो कयेत्यर्थः ॥५९॥ नेतर स्यामर्पिता दित्येक

यप्रकरोपि चैतन्मते स्वरत्नेन रत्नगेन भवत ॥ आस्तां तन्नु सकलं कुमपि पाहिमां राम ॥५९॥ चेलां वलेषु ॥६०॥
॥१९॥ नो हि प्रसन्नं कुत्रापयो स्यसि स्वैरं ॥ कुरुराजी यूकवनचर्मितं वदवाक्यं चहारमीडम्लोकूपयु ॥६०॥ श्रीराम ॥

अमहं तुतवाभिष्टं नददामि इति चेदिदानीं मयाल ४ – म म हेत समीपत या चेलांचले वचनं ए च यास्यपेनाह ॥
चेलंचलेइति ॥ हे राम मया तेचेलांचले धृतो सि वस्त्र पल्लवे मही लोगि सित्वमसि कुत्राप्रसमंइ गुकुलाकारणे
कुत्रान्यत्रस्वैरं स्वेच्छया चेयास्यसि गष्ठं लोके भुजनेषु अवहारं ममापि इदानं विषये ताव्यत्तु स
यथा + सिहे राम मता लक्ष्मीविनव नितं कुरु योगक्षेमं वह ॥ योध्यारा मे उपस्थ ज्य ज्य + लो कूपीत्रोस
हपुत्रा दिस्त्रि दोषविषये वादः क्रियते तद दित्यर्थः ॥६०॥ इदानीं हे रामे में वामम सर्वमित्याशयेनाह ॥
त्वमिति ॥ हे राम मम नेन मम • जननी माता जेनकः पिता पितरमेवबंधुः कुलं शीलं च हेमव एवं चे

सतील पिस्वामी निनि • छुरसं निदियं यातेमागे सती २ त्वमेष मपिमयी मानसामिच्छायते वज्रव
दाचरन्ति कालिता मामे भवती त्यर्थः ॥६१॥ इदानीं तद्रूपं चिह्नकालादि मयोपि मम भय नास्ति अपि तु ४ नाह ॥
तु रूपये ति ॥ हेराम हे मा रूपयायुध्यसि चेद्यदि त्वदोधैः कोऽते मे हातमपि स्तौ तालं त्वदाय न म न्या ॥ मन्यते
मन्य एष नादरे पिमाषा प्रातिपदे अचक्षु में ष्ठे लिन चलुथी त्वत्स्पृशत्वंप्राप्ति वर्ड्यपे मन्यतेः
कर्मणि चतुर्थी हास्या तिरस्कारेति इति सूत्रात्थः ॥ त्वया समानमपि नाराधयामि ॥ अमरोरामः
अत्र पयाचेन चेक रुणया नावलोकि तो यदि ॥ त तत्वमेव कालरूपपायो बहुत्राः मे मम भविष्यति ॥६२॥

त्वं मम जननी जनकस्त्वमेव बंधुः कुलं च शीलं च ॥ युधि निष्ठुरतां पालेतत्वमेव वज्रायते मयी ऋगसेन ॥६१॥
रूपयार क्षमितिमां चे त्वया यमन्ये न कालमपुत्रे ॥ अरूपा चेत्स्वरामत्वय्यापनत्वम पिकालरूपमे ॥६२॥

इदानीं स्वामिनामगेवहृष्ट्या चाष्ठ्यं मनुचितनमित्याह ॥ अथवेति ॥ अथवापक्षांतरे अहो रखे देहं ब
हेना किं बहु तन्मे नमनोः पुरतः स्याम्यागे आर्ष्टयं धृष्टत्वं इहा स्मिन्विषये किमुचितं नो चितमि
त्यर्थः ॥ कुतो नोचितमित्याह ॥ जन्मप्रबंधपसिद्धावरति ॥ जन्म प्रबंधप्रसिद्धाउत्पत्ति निपरंपरा स्थि
ताः देषापुण्यपापल क्षणाः उभावीनो चित्त वीक्षेपले क्षणा नां मुलता हेतुतां धांति प्रामुवंति ॥
जन्मांतरकृता देवात्व सुखदुःखहेतवः इति भावः ॥६३॥ श्लोक ॥ अथवा हे रखे किं प्रबहुना धार्ष्टयं
किमिह उचितं प्रभोः पुरतः ॥ जन्म प्रबंधसिद्धा ~~[illegible]~~ आधिनां यांति मूलतां दोषाः ॥६३॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इदानींजन्मांतरे वा वर्त्तमानजन्मनि वा नारायणं हितस्य कथं स्वेष्टप्राप्तिरित्याशंक्याह ॥ नारायणेतिमि
ति ॥ नारायणेतोनसेवितःपूर्वं पूर्वजन्मनि कुत्रचिदपि कदापीदानीं सांप्रतमपि नारायणं यथामितःक्षीणं तन्न
स्यानजानामि ॥ अथ च स्वमिष्टं स्वकीयमभिलषितं इष्टं मिवाकमिष्टं धारये वेदनं संचेतं भूतेन
वेयमतानतेवैषाममेति ॥ ६४ ॥ इदानीं सकलदोषनिवेयमसेपनमपि स्वीयमिति मवाकृपांकरोषि
चेत्तानासंलक्षमे यारायेनाह ॥ दुर्वृत्तमिति ॥ दुर्वृत्तं दुःशीलं दुर्बुद्धिं कुमतिं कामादिवशं कोमलं चलीन
मयं भवलिपराङ्मुखं स्वामिन् विमुखमपि सातिदोषगतं युक्तमेतादृग्भूतं हे राघव यदि पालयसि तत् मं
हि भवतः स्वामिनः उच्चैःसर्वोत्कृष्टासमाजयति ॥ सर्वोत्तमोसहनतेतिभावः ॥ ६५ ॥ इदानीमपितन

॥२०॥ नारायणेतोसिपूर्वं कुत्रचिदपि नारायणे यथा मीचेदानीं ॥ इष्टमिच स्वमिष्टं ममं हा मत्पतेवमेकाकी ॥ ६६ ॥ दुर्वृत्तं ॥२०॥
दुर्बुद्धिं कामादिवशंपराङ्मुखं भवति ॥ पालयसि मां यदि पापरो राघव भवतः क्षमोच्चैर्जयति ॥ ६७ ॥ रचितापरा
धैर्जालेमयिसदयोसीति विद्धनेनेवा मुखतोनिरंकुशासमरामतियतःप्रवर्त्तनेमालो ॥ ६८ ॥ श्रीराम ॥

नारा नदयेववर्त्तते ॥ इदानीं जानामीत्याह ॥ रचितापराधजालेऽहमसि ॥ रचितापराधजालेरचितापराधसमूहे मयि
सेवके हे सदयोसि कृपालुरसि ततः नैव हेतुनावंपि जानामि ॥ केनेव तु नेसाक्रायेनाह ॥ मेमुखतः मम
मुखान्निरंकुशानिर्विघ्नं घोरं हि मे तिमुहुर्मुहुर्वाणी प्रवर्त्तते ॥ निःसरतीत्यर्थः यस्मात्कारणात् अतोऽज्ञो
ऽस्मि स्वामिनां कृपावर्त्तनरहस्यं ॥ ६८ ॥ इदानीं वेपरीत्यादपि स्वपत्नीमनुमीयलक्ष्याराये नाह ॥ ७

ति

नेवेति ॥ यस्मिन् स्तवानुकूपाय स्मिन्पुरुषे लवरूपो नास्ती तस्या स्वतः तस्य पुरुषस्य मुखाहृत्कां क्षेत्थं
कारं कथमपि शृंगारसरेऽमे त्विवामं निरामयंनिर्दोषं ॥ अन्यथैवं कथमिदं सिद्धं राघवपालितं
कथमिहूपदेकं ते निर्मूलमात्मायमिदं ॥ किंमूलस्य पुरुषस्य किल्बिषमुद्गराजः ॥ किल्बिषा
णां पालनं नो मुद्गलेन भेजतीति भावितस्य मोऽजः पापं लक्षणलुंतेनस्येसपुः ॥ ६७ ॥ ननु त्वत्कृपा
प्यस्तिममदोषान्नगोरूढोन्निमेऽव लितनरु रोषितुण्पा नोत्तमादिति चेदत्रपुनरपि स्वदोषा
स्वामिनः न्विकृत्य मेवक्षरोति ॥ नरहरिर्ब्बापालविषार्त्तं तहैव व्यालः सर्पः तस्य विषेते नार्त्तपीडितं ॥ अथ
नैवास्तिते न तु कूपायस्मिंस्तत्स्यापुरुषतकोष्ठंकारं ॥ किल्बिषमुद्गरजोसमेति निरामयं परसरेलं ॥ ६७ ॥
त्वहिव्यालविषार्त्तं धनं नरहरिपतनमयमां ॥ गरुडध्वजगुरुतापंजवनेदानेनपाहिरघाव ॥ ६८ ॥

यथा न नन्वाकैः इव्यस्य नितृजालापैः उत्थं नित्यं प्रतंतलु ङंते अथ च गुरुतापमहंतसंतमं मां हे गरु
ङे डध्वजराम चंद्रजीवनदानेनयोगक्षेमदानेन मामुरक्षपालयमां पाहीसत्र हे राघव यथैव त्वं व्यमुरेवपु
स्य दृष्टान्तमस्तिसामर्थ्यं संप्राप्येयपरातिचेन्नवध्वजोगुरिस्थितेः स्त्रीजवधस्यापि सिसामर्थ्यत स्ये
नोस्यतवास्तीतिकिंप्रवक्तव्यं ॥ अतो गरुडध्वजतस्मिं विषयानुरणेन पालितं च नान्योपमर्दने न
भक्षस्व च रणस्यजीवनदानेनतापहत्वा अत गरुडध्वजेतिसंबोधनं नैवसामर्थ्यं द्योतितं ॥ अ
चेतनेनगरुडमणीना लोकेविषापहरणं यत्र तदापहरणं चेति ॥ यस्य नामस्मितिना
चैवं स किंकरेरेन ध्वजेस्ति अतस्तस्य मम दुःखापहरणं कर्त्तव्यमित्यर्थः ॥ यथा संतसेनापितःपि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तृष्णानलावकृष्टकृष्टप्राप्तचिरायदवेरा॥ करुणाद्र्चित्तवृत्ते गजेंद्रमिव मां समु
द्धरमीस्व॥१२॥
मामहं छिन्नः पतितः पुरुषो दयालुआके नाथ पिसतोस समुद्ररूपेण जीवनदानादिभिः जरिष्यते त्दुरि
त्यर्थः॥६८॥ पुनरपि प्रार्थयति॥ त्वदुरुणैकदीपितमंत्रहंसैवनिरामयउष्णेपि गमः तेन ते संबंधहंस
तो पित्तमतएव गुच्छल्लं हंसरोषगतं निराश्रयं स्थितरहितमत एव दीनं॥ एवंभूतं मां करुणा क
टाक्षरक्षछायाम करुणाकटाक्ष एव रक्षः तस्य छाया छाये व छायातु॥ अछां अतिस्वच्छांशीतलामि
त्यर्थः॥ निधायरुणा मां पाहि रक्षय॥६९॥ पुनरपि प्रकारांतरेण प्रार्थयति॥ त्वदेककूलोल्लवती विशालक
ल्लोल संकुलीभूतमिति॥ त्वदेव कल्लोलवतो महानदीतस्याः विशालाम हांतो ये कल्लोलाः मेंगसंरंगा
त्वत्पाविदाघतसंहरधृहं पदं निराश्रयं दीनं॥ करुणाकटाक्षरक्षछायामुच्छं निधाय मां पाहि॥६९॥ त्वद
कल्लोलवतो विशालकल्लोलसंकुलीभूते॥ करुणापांगनिरीक्षितरुएजालैः कृपी मां प्रकूपेल॥७०॥ ॥२१॥
॥२१॥ मिर्गो सली पांबी। निरयो मिथु। महहल्लोलकल्लोलैरुस॥ महालरंगालैः संकुलीकृते तस्याः कूली भूतं
त्याकुलितमेवं भूतं मां राम मरे स्वकीयकरुणापांगनिरीक्षितगुणजालैः कृपोकटाक्षैः मा निरीक्षिता
निती न्यवगुणजाला निरज्जुसमूहास्तैः मकर्षेण बलेन मां कूर्ष आकर्षयेत्यर्थः॥७०॥ पुनरपि स्व ना
स्यासंतव्याकुलितलहापनृतिकरणेनप्रार्थयते॥ तरुणानंन कृच्छ्र विरहयेति॥ त्वदेवनेनौ कुंजी
रः नक्रः कुंभीरोऽपपर्यायो पादाविशेषः॥ ननु महास्य विशेषः॥ महस्य विक्रोषेष विगलीतं ग्राहा
हेवराहोनेकरस्त्र कुंभीरो धम हीन ते सं तेन विरुद्धं कर्षित मूलरवपुषं प्रोतं चिरायविहुल्लं देवेन
सीतापते करुणार्द्रचित्तवृत्ते सदयमनोवृत्ते मीसा प्रेतवारस्वीन गजेंद्रमिवे मां समुद्धरो उद्धरणा

लंबूतानात्रिभुवन प्रयत्यर्थः॥७१॥ पुनरपि प्रकारांतरेण वदति॥ त्वत्स्मिमिति॥ त्वदेव स्वेतुकृयांताराश्रोतीस्य
राक्षसीतस्याः सन्नाशकत्वेन त्सले अतएव कोरुरणमापन्नं शरणं हनप्राप्तं मां सेवकं विश्वामित्रमिव
विश्वामित्र ऋषिवत्तत्र्यद्वैविश्वार्तिनाशन॥ जगतः सर्वपीडाहरणमकआशु मां पा
हि रघीधुरस विलंबमा कुर्वीसयर्थः॥७२॥ पुनरपि दयोत्पादक वचनैः प्रार्थयति॥
तृष्णासुकेतुकन्याभीतं तां शरणमापन्नं॥ विश्वामित्रमिवोस्त्रैर्विश्वार्तिना
शनाशु मां पाहि॥७२॥ तृष्णासुबाहुमुख्यक्षपाचरव्रातविघ्नितं वीरं॥ गाधि
जमुनिमखमिव मां रक्ष रक्षौरेरक्षेजानकीजाने॥७३॥
तृष्णासुबाहुमिति॥ तृष्णेव सुबाहु प्रधानाः क्षपाचराः राक्षसाः तेषां व्रातः
समूहः तेन विघ्नीतं उपद्रुतं एनादृशं मां हे वीर विघ्न निवारण रक्ष मां राम गा
धिजमुनिमखमिव गाधिजमुनिः॥ विश्वामित्र ऋषिस्तस्य मखो यज्ञस्तमिव
वरक्षरक्षरक्षणे रक्षनीतिरक्षः तस्मं बुद्धी हे रक्षरक्षणसामर्थ्य रक्षकेति पाठे
अयमेवार्थः रक्षौरे

२०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥२२॥

राक्षसत्रातो हे ज्ञानकी जानेसी तापनेरक्षपाहि॥२३॥पुरैनै प्रार्थनां करोति वि
हे राम अहिल्योद्धारणे तव महानाहृदो ज्ञातास्ति हिमचतनुरालयमहिल्योद्ध
रणेनानंदं संपादयेसाहं॥ पाषाणतामिति॥पाषाणतांशिलात्वंप्रयातं प्राप्तं मु
निशापेनैव गौतमशापेनैव पूर्वपापेनद्धेमांतरपातकेनमत्तनुरालयममन
नूरेवरालयं अहिल्यातनुमत्त नूरेवरालयं अहिल्यातुल्यंतया समतया तुल्य
त्वेन तुल्यत्वं पापाचरणत्वेन जडत्वेन चरचपकल्पादौ पश्यात्कल्पोद्धरणसमर्थ
पाषाणतांप्रयातं मुनिशापेनैवपूर्वपापेन॥मत्तनुरालयं महल्योतुल्यंतयाक
ल्परचपकल्याणं॥२४॥श्री॥रामचंद्रकल्याणं कुरालंकूचैतन्यरूपं यथा भव
तिनयारचपसंपादयमभिप्रायः॥पयोचरणोपस्पर्शेनाहल्योद्धरणंतयाम
त्तनुरालयस्यापि चरणस्पर्शेनेनोद्धरणं कुरु॥३ कं चामिपुत्रैः॥अहिल्या
पाषाणप्रकृतिपशुरेवाकपि

॥२२॥

रघुवरर

चमूरुहश्यांडालो सौसमभनदमीवृत्रिवृकूपा॥अहं चितेनातमा विष
यविषभोगैरविपशुः श्वपाकश्चेष्टाभिः कथंनोद्धरसिमां दर्दानीनि
डौपापंपशुपतिचनुकूपालंकारेणवर्णयनतत्वंतुनेत॥२५॥वसु
करमिसाह॥ अश्विगतकोटिपुगामिति॥अश्विगतः कोटिपुगांताः
येनतत्र अनेकपुगाश्रितमिति पावत्॥नद्धोबद्धोगुणःतपोयौ पर
नद्धरविश्रामस्मागद्वंद्वं तेसडौचहेअंडतौमंडनवाहनगरुडवा
हनेनै रौचै डौ चापदंडमिवशिवधनुश्चिवमंडतै पदुरंवेय॥२५॥पुनर
पिप्रकारांतरेणस्तोति॥ तनुकुठितगतौनवमहान् हर्षस्ताहिंकुठिने
गतिमेवकुरु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अधिगतकोटिधृगां तेनद्ध गुणं रामपापमस्याकं ॥ अंडजो मंदूनवा
हनखंडयचंडीशचापदंडमिव ॥ १५ ॥ निर्भूपीकृतभूतलमर्जुनपरा
भोलकंसकंपस्य ॥ कृकदैन्यमेलकमेकुंठितगतिमीशजामदग्न्य
मिव ॥ १६ ॥
तत्राह ॥ निर्भूपीकृतभूतलमिति ॥ निगडीकेकृतंभूतलंक्ष्मातल
मेनाद्दरां अपि अर्जुनयशसः सहस्रार्जुनकीर्तेः अंतेकेनाशकमे
नादरां जामदग्निमिव परशुराममिव संकंपस्य सत्रासस्य कंपिन
शरीरस्य मेमम दैन्यमेलकं दारिद्र्यकलापं कुंठितगतिमकार्यदशं कु
रुसंपादय ॥ ईशा दैन्यमिति ॥ नाकेरणसमर्थं इत्यर्थः ॥ १७ ॥ पुनरपिप्रकारांत

॥२३॥

रेणप्रार्थनाकरोति हे राम यदि वनप्रवेशोऽतिहर्षवत्यपि तर्हि मम मानसवनप्रवेश
मेवकुरु तत्राह ॥ मृगजलबुद्धिसमृद्धमिति ॥ मृगजलबुद्धिसमृद्धं मृगज
लबुद्धिर्वाधाबुद्धिः ॥ अन्यथाभासकपतनपातसमृद्धं व्याप्तं निदाघेन उष्णेप
मृगजलबुद्धिसमृद्धं निदाघतप्तं नमेकरुणापूर्णं ॥ वनमिव मानसं मत्के प्रवे
शारघुतं ससप्रियावरजे ॥ ॥ आपदि मां स्मरेती निप्रायो न करोषि संपदं म
मैमे न तत्संतापितं मे करुणासुवर्णाद्रिणापि नपूर्णं यदावनविशोषणं नमेकरुणा नदा
विशोषस्तेन पूर्णं व्याप्तं मेनादरां वनमिव मम मानसं हे रघुनंस रघुकुल
भूषण हे सप्रियावरजे अवरजश्च प्रियावरजौ सीतालक्ष्मणौ ता ... स
हितयुक्तं प्रविशात्वं प्रविष्ट स्रेवक्षेत्राप्रार्थनानघटते ॥ अथ पापवारणमं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१२॥

गद्वाराविर्भवेसर्वः॥११॥इदानीलवकृपानुवर्ततेतेनयादारिद्र्यमपिवर्ततेदरि
द्रिणोत्तक्तौः प्रासादिनो न भवंतिइत्सत्तएवतेयोक्तं॥यस्यानुग्रहमिच्छामितन
स्यवित्तंहराम्यहं॥इत्यभिप्रायेणसंपदंनददासीत्याशयेनाह॥आपदीति॥
मचेत्॥स्मृत्वामदीययातेभावताकिमिवाधिकंरक्षितंस॥१०॥अपन्नपदै
त्यमुदंत्वंपरिहरचिंतांचयंसमगंमे॥त्वन्मुखवीक्षातिमंयत्नंनकरोमिक
आपत्तिविपत्तिकालेमांसर्वेश्वरत्वंस्मरतिदरिद्रःप्रायःबहुधानैवाभिप्रा
येणममसंपदंनकरोषिमांसंपत्तियुक्तंनकरोषिइत्तिनैवमेनेत्याशयेनममन
स्यायमभिप्रायःचेत्मदीययामकृतयास्मृत्याहेरक्षितंसकिमधिकंभाविता
किंभविष्यतिनकिमपीत्यर्थः॥१०॥इदानींदयासंभावस्यवैसनेनादीनिर

॥२

पेक्ष्यमेवसर्वत्रदयाकरणमुचितमित्यभिप्रायेणाह॥अपन्नपदैन्यमिति॥अ
पन्नपदैन्यमुदंमदैन्यंदारिद्र्यलक्षणंअपन्नयुअपहरचिंतांसमगंसमचत्सुचिं
तांसमुदायंममपरिहरदत्तीकृपा॥अन्यःकश्चिन्नवदारिद्र्यमपाकरिष्यतीत्या
शयेनाह॥त्वन्मुखवीक्षामितिंनमिति॥रामतवमुखंतस्यवीक्षामादरमवलो
हिंचिद्राम॥१९॥ममनाशयाधिवार्द्धिक्षमस्वाविविधापराधसंबंधं॥रारणा
कनंनहित्वंतद्विहायान्ययत्नंनकरोमिकर्हिचित्कदाचिदपिहेरामतवश्री
मुखारविंदावलोकनात्यमान्यःप्रयत्नोनास्तीतिभावः॥१९॥इदानींममन
सोव्यथ्यंनिराकरणेत्याशयेनाह॥ममेति॥ममदीयआधिव्याधिःआधि
रेवबाधिःमानसीव्यथात्सएवसमुद्रःतन्नाशय॥विविधापराधसंबंधंता

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नाप्रकारापेऽपराधाः अविनयाः तेषां सर्वं चेतन्कृ नविक्षेपं क्षमस्व हे श्वारणागतज
नवत्सल श्वारणमागतानां जनानां वत्सलकृपाकर राघवोऽहं तेन वैश्वारणागतोस्मि दा
सोस्मि च ॥८०॥ ननु त्वं वो ते नीतं सर्वमपासं पापं तत्व नु चित्तमसि चंचलोमपि अति
ष्टति ॥ वगतेऽत्र नवत्सल राघव श्वारणागतोस्मि तेदासः ॥८०॥ दश्वाराननकरवंश्वाभ
वेदश्वारथपृथ्वीश्वापूर्वपुण्यो ये ॥ दश्वावदनांतकरूपं चेतन्स्थिरमाश्रयत्वा राघवे भूपे ॥
८१॥
मस्ति किं कर्थ्यं तैर्मपेयतन्दानीं स्वकीयमनसः प्रार्थनां करोति ॥ दश्वाराननक
करवंश्वाभवे इति ॥ दश्वाराननकरवंश्वाभवे सं तेसहस्रकिरणकुलोत्पन्ने दश्वारथ
पृथ्वीश्वापूर्वपुण्यो ये दश्वारथराज्ञः जन्मान्तरपुण्यनाशकरूपे ॥ अथ दश्वावदनांतक
रूपे ॥ राघवरूपे रामचंद्र नृपवर्ये ॥ हे चेतः मनः स्थिरं आश्रयाचिरंकालं तिष्ठ तं विहा

याऽन्यत्र मा गच्छ स्वर्यः ॥ इदानीं मिथ्याभूतविषयचिंतनेन तव पुरुषार्थसिद्धिर्नास्ति
इत्याशयेनाह ॥ किं तवेति ॥ हे चेतः तव धनसूनजायामायामयरूपचिंतया ध्येनेद
व्यं सुतः पुत्रः जाया स्त्र्यादि यन्मायामयं मिथ्यारूपं तस्य चिंतया ध्यानेन किं कि
मपि प्रयोजनं नास्ति ॥ अनय इति ॥ प्रत्यक्षमनुभूयमानयेस्मर्यः ॥ हे चेतः अनपाया
नंदमये अक्षयानंदप्रचुरे राघवे ॥ अयि इति चेतो किं न रमसे कुतो न क्रीडसि
॥८२॥
किं तव धनसूनजायामायामयरूपचिंतया प्रयुतया ॥ अनपायानंदमये किमय
पे रमसे न राघवे चेतः ॥८२॥ सजनि जगजे वानि कथां भजे भजे जेठरे जगद्वहं
नमजे ॥
पुनरपि चेतनां प्रार्थयमानो वक्तरोति ॥ सजनिजगणो जीति कथामिति सजनही

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शिनि जगजवाजि॥ कथां स्वसंवेधितं नीगजवाजिकथां हस्तिहयकथां वानं जि
ठरस्योदरे॥ जगद्वृहंतं तं अजं विरंच्यानं जन्मादिरहितं रामं भजामि भजे नितिद्धिक
त्तिसादरार्थं॥ ननु निश्चयेन चेतः मम सत व्याप्यारामप्राप्त्या सकलं सर्वं काम
जातं प्राप्स्यसि॥ नवै पुरिसेन पृथविषयचिंतनेनेन सर्वकामावाप्तिः सकलमनो
रथसिद्धिः न भवतीति भावः॥८३॥ पुनरपि चेतः प्रार्थनमेव क्रियते॥ हितमा
त्रमिति॥ हे चेत त्वं हितमात्रं हितमेव हितमात्रं वांछसि चेत् क्व हितं प्रियं इष
सि चेद्यदि तर्हि रामाभिध्या राममनामामिति धाम मंजूषा पेटिका जलं पस्य सेवय॥ गृह
णे निपाठे॥ क्वी कुरु॥ नो चेद्राम नाम मंजूषा सेवनं विना चंचलत्री लैश्वप
लरूपभावे: विषये: धनादिभि: वेष्टितं प्रानेरि नमाक्ति विषयेभ्यो सक
भविष्यसि ते

तस्मात्प्राननु चेतः प्राप्स्यसि त्सकलं न वै परीसेन॥८३॥ हितमात्रं वांछसि
चेतस्मंजूषां गृहाण रामाभिध्या चूतो चेच्चंचलत्रीलैर्वेष्टितमसि चित्त चे
चलैर्विषयै:॥८४॥ कर्तुमकर्तुं शक्तो: सकलं जगदेतदन्यथा कर्तु॥
नान्यर्थसमूहे निम ज्ञा त्सीसमर्थः॥८५॥ इदानीं जगदुत्पत्तिस्थितिलय
कारणसमर्थं ईश्वरं विहाय अन्यं मा भजेत्साराये नाह॥ कर्तुमिति॥ क
र्तुमुत्पादयितुमकर्तुमनुत्पादयितुमन्यथा कर्तुं वैपरीत्यं कर्तुं सकलं स
र्वं जगद्यो राक्तो: समर्थस्तं विहाय परमं मा नरसान्य स्मिन्नीश्वरात्
न्यपदार्थे कामम भिषेलोभा ध्येहि मा कुरु क्केसमर्थः॥ अन्ये ब्रह्मस्तु नया
ऽभिलषितसिद्धिस्त्ववेना क्तिति भावः॥८५॥ एवं मनतः प्रार्थनाकृ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तानयापिममार्यीमवसन एतद्दोषः दारिद्र्यदावानलापहरणसामर्थ्यंराग
स्यवास्तीति तावेदानीं सर्वेरात्रिःमानुराममेघः मयिकृपांपांगवृष्टिंक
रोतितिप्रार्थयते॥ दारिद्र्यदाववरांसेइति॥ दारिद्र्यमेवदावोदावानलः त
स्य वरांसे रामार्पूवर्षतु करुणाकटाक्षनीराणि करुणाकटाक्ष एव नी
राणि जलानि वर्षतु मेघः कथंभूतो राममेघः निसांकस्थितविद्युलति
सानिरंतरंअंके स्थिताविद्युद्यस्य सः विद्युदुपमेयालक्ष्मीः सीतैसर्यः॥

यत्सं विनाय परामेकामंमाधेहि मानस्त्वन्यस्मिन्॥ ५॥ दारिद्र्यदाव
वरांसे वर्षतु करुणाकटाक्षनीराणि॥ निसांकस्थितविद्युत्केश्यनवैकुं
ठमंडनो मेघः॥ वा स्मेरमुखांबुजमुद्यन्नवनीरदनीलमिंदिरामहं॥
परिहरतु दुःखजालतेजः किमपकानवैराम्यसभूतो॥ ८॥ वीरयूनीरपुरैको

एतादृरागोवैकुंठमंडनंवैकुंठभूषणंमेघोजीवनदः॥ ६॥ पुनरपिप्रार्थ
नांकरोति॥ स्मेरमुखांबुजमिति॥ स्मेरमुखांबुजंमंदहसितेनमुखार
विंदं॥ उद्यन्नवनीरदनीलं उदितनूतनमेघश्यामं इंदिरागेहं लक्ष्मीनिवासं
॥ परिहरतु दूरीकरोतु दुःखजालं क्लेशसमूहं जातमिति पाठेदुःखसम
न्नंकिमपि तेजः धामकिंलक्षणं तेजः इनवंशसंभूतं सूर्यकुलसंभवं राम
चंद्राख्यमिसर्पः॥ ७॥ ननु नवसगुणेन किं निर्गुणेन तु श्रीमास्य स्तिष्ठति
चेतेनवनयैवास्तुममतियमेवास्मिसतिप्रायेणपुनरपिरामविषयिण्यव
भक्तिरस्त्विति निवदति॥ वीरयूनीरमिति॥ वीरयूनीरपुरैको अयोध्यान
गरस्वामिनिसुरेरामगिरिसानादिपूज्यपादपीयूषेनातमखेरानादिसुरेः
पोदपूज्यपीयू

28

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पंचरणामृतं यस्य तस्मिन्नै देही हृदये रोसीतापतौ मानुषे वेषे मायामनुष्यकाय
धारिणि मम भक्तिरिहास्ति सम्मिन् कापवे इत्यर्थः ॥८८॥ इदानीं पूर्वोक्तमक्ति
सुखेन गिरिजादिपूज्यपादपीयूषे ॥ वैदेही हृदये ज्ञो मम भक्तिरिहास्तु मानु
षे वेषे ॥८८॥ दशरथनंदननामा चंदनधामाभिनंदनो रमतां ॥ मदयतीमदी
प्रकर्षविशुद्धं तेनाविभूतश्रीरामध्यानमानंदरूपतेन वर्णयति ॥ दशरथ
नंदननामा इति ॥ दशरथनंदननामा दशास्यदनकुमाराभिधः चंदनधामा
श्रीतलद्युतिः किं लक्षणः रमतां तद् हृदये क्रीडतां अभिनंदकरः एतादृ
शः उदितः सन् हृदये आविर्भूतः सन् कश्चन मोदः कपाकापावि भावलक्षण आ
नंदः दातं कश्चन अमंदानंतः सतोगोरइत्यभिधानानां ॥ मदीयं हृदयं तरंस्यांतं
तरं मदयति अंतरमाल्हादयति ॥८९॥ इदानीं तेद्वेव रूपप्रकारांतरेण

वर्णयति ॥ रामाभिधेति ॥ नामाभिधा राम कामसका अभिरामा माम नोहराकृष्णा
मेदीश्वररूपा ममता धावश्रीपीनपुण्यलब्धा नगरीतापूर्वाजितपुण्यपरिपाक
प्राप्या ॥ कापूर्वा मैत्री पीतिः मेसानतं मम हृदये समासाद्य प्राप्यां रंते तथ
यमुदितः कश्चनमोदो हृदं तरंदातं ॥८९॥ रामाभिधाभिरामा रूपामामेत्तानसं
समासाद्य ॥ मैत्री कापपचरित्री पुत्रीप्राचीनपर्मलब्धा रुते ॥९०॥ वामांगसं
गसंगीविद्युन्मालेव लंघितानंगं ॥ दशरथपूर्वजपुण्यपरस्परतपरस्परतपीपू
ति ॥९०॥ पुनरपि ध्यायेदाजानबाहुमेतध्यानं प्रकारांतरेण वर्णयति ॥ वामांगसंगसंगी
विद्युन्मालेइति ॥ संगो विद्युते यस्ता नाः संगिन्यः सुगिन्यश्च ता विद्युन्मश्च संगिवि
द्युतः संगिविद्युन्नामाला संगिविद्युन्माला वामांगसंस्पर्गो विद्यते यस्या सा वामांग
संगावामा

27

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गसंगात्तं कारादिपूजानंतरं सैव संगिविद्युन्माला विद्युतेपस्य तद्वामांगसंगीविद्युन्मा
लिकामांगसंश्लिष्टलतेनीलजलदेवसंगिविद्युन्मालायोगेनितमिसर्पः ॥ कामांगसंग
विद्युन्मालेमितिपाठस्तु न मनवनीलस्यश्रीरकोसमानविलोद्युतानंगलिस्के
तेकंदर्पमनादृत्यांदत्तारथपूर्वं भवपुण्येस्कृतेपव्यतभवलोकमंतु किं लक्ष्मणं पीयूष
परिपूरितापांगं अमृतपूर्णावलोकनं ॥५१॥ इदानीं पंचायतनेविशिष्टं वामभागे संश्लि
षपरिपूरितापांगं ॥५१॥ अनिलजनपःफलमनंतेपृष्टेस्नोहं संचामरस्थं ॥ पार्श्वेभ
क्तिविशेषो मध्ये नडिदंबुदावहं वंदे ॥५२॥ इंदीवरदलनयनं जलदाचलिमस्तु मंजुला
सीमां मितियच्छ्रानंतदूर्णपति ॥ अनिलस्तपःफलमिति ॥ अनिलनपःफलेनेम
दूपमनंतेपृष्टतःपृष्ठे स्नोहं स्नोहं विशिष्टं लक्ष्मणं किं लक्ष्मणं स्नोहंसचामरस्थं [illegible] मर
[illegible] मपुच्छेपार्श्वेसमी

देमूर्णो मि ॥५३॥ पुनरपि वामे लसदिति ध्यानप्रकारांतरेण श्लोकोति ॥ वामे कांचनव
ल्लीति ॥ वामे कांचनवल्ली वामभागे सुवर्णलतिकासीता लक्ष्मणाश्लिष्टः सविल
सः अन्यत्र दक्षिणे कांचनः सुवर्णाभः विटपी तरुः लक्ष्मणः अनयोर्मध्ये पः ह
रिः नीलकंदलोद्रेकसः मानसकमले मनःकमलकर्णिकायां विलसति नीलि
पैणजोमेनहसत्वयः ॥ दःस्वजातेहेरनीतिहरिः राम एव नीलश्यामवर्णः
के सुरवंददानीति कंदः कंद एव कंदलः तस्योद्रेकः आधिक्यं सह [illegible] नील
दुरोद्रेक इति विग्रहः ॥ विटपीचेत्केनीनदा सुवर्णाभः लक्ष्मणः मध्ये विटपी
किं लक्ष्मणः हरिनीलेंद्रमणिनां कंदलोद्रेकः हरिनीलेंद्रमणिनां कंदलोद्रेकः स्तोमाधि
कंसनदुदंगद्युतिर्यस्य सः कंदला अंकुराः तेषां उद्रेकः [illegible] पस्मादिति वि
ग्रहः ॥ पुनरपि [illegible] नीकपत्वे [illegible] कोति ॥

28

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दक्षिणोत्तरभागे भासि विरोचैः सत्कुसुमैर्विचित्राच्छोमरसनखाङ्घ्रोमध्योमध्य
भागे तडिदंबुदौ तडित्सदृशी सीतांबुदसदृशो रामः सीतारामौ तडिदाम
म्बुदमिव मिलिपादे तडिदातं विद्युत्सदृशी सीता द्योतितः । एवादृशं विलक्षणं
अम्बुदमेघनामरूपं वंदे नमस्करोमि ॥ ४२ ॥ पुनरपि प्रकारान्तरेण स्तौति ॥ इं
दीवरदलनयनमिति ॥ इंदीवरदलनयने नीलोत्पलनेत्रे वेदिलेजात... लिमे
पांगं ॥ मंदीकृतदर्पकदनं तं दीनमहोदयं जयं वंदे ॥ ४३ ॥ वामेकांचेनमलीस
लिलोन्यत्रकांतो विटपी ॥ विलसति मानसकमले मध्ये हरिनीलकंदली
कुमेचसंघमनोहरं सुंदरं रुचिरं मनोज्ञमेघं मंजुलमिसरः ॥ मिसं मंजु
लापांगं सुंदरावलोकनेन मंदीकृतदर्पावदने पराजितरावणं दीनमहोदयं जं
के रक्षणाय आविर्भूतं तं जयं स्वरूपं वं

KKSU LIBRARY
RAMTEK
441 106
M1114
Dist. Nagpur

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=25.08.20 15:09
,TRANSFERRED=2020/08/25 at 15:14:40
,PAGES=29
,TYPE=STD
,NAME=S0003547
,Book Name=M-1114-RAMAY
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection